

[Electronic resource]. – Regime of access: <http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=IsKWLbPJLnF&b=4441467&ct=7922775>. – Title from screen.

28. Указ Президента РФ Дмитрия Медведева № 549 “О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России [Электронный ресурс]. – Режим доступа – <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=052421> – Название с экрана.
29. Проект: Федеральный закон “О противодействии реабилитации в новых независимых государствах на территории бывшего Союза ССР нацизма, нацистских преступников и их пособников” [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.article19.org/data/files/pdfs/laws/russia-memory-law.pdf> – Название с экрана.
30. Открытое письмо о необходимости прекратить преследование ученых [Электронный ресурс]. – Режим доступа – <http://war.militera.b.qip.ru/?1-6-80-00000439-000-0-0-1256849071>. Название с экрана.

Маклюк О.Н. Мемориальное законодательство в странах Европы: проблема регулирования исторической памяти

Статья посвящена анализу законодательного вмешательства государств в регулирование исторических вопросов. Автор представил “мемориальные законы”, как один из механизмов реализации политики памяти, которую проводят страны Европы на современном этапе трансформации.

Ключевые слова: историческая память, политика памяти, историческое сознание, “мемориальные законы”.

Maklyuk O.M. Memorial legislation in the countries of Europe: problem of adjusting of the historical memory

The article is devoted to the analysis of the legislative intervention of the state to the adjusting of historical questions. The author presented the “memorial laws” as one of mechanisms of realization of policy of memory, which is conducted by the countries of Europe on the current stage of transformation.

Keywords: historical memory, politics of memory, historical consciousness, “memorial laws”.

УДК 303.446.4+94(477)

I. Б. Наумова

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізуються сучасні дослідження українських науковців з питань формування та функціонування історичної пам'яті. Окреслено процеси, що впливають на стан наукової розробки проблеми.

Ключові слова: історична пам'ять, історіографія, дослідження, національна ідентичність, політика пам'яті.

Сучасний етап розвитку України характеризується докорінними змінами в усіх сферах суспільного життя. Держава перебуває на історичному роздоріжжі. В якому напрямку рухатися далі? Який суспільний ідеал сповідувати? Що запозичити з минулого, а від чого відмовитися? Відповіді на ці питання хвилюють усіх небайдужих людей, а також науковців, які намагаються дослідити складні процеси нашого минулого й сьогодення.

Здатність нації через покоління зберігати і транслювати свою духовну й культурну самобутність, свою історичну спадщину забезпечує духовні аспекти розвитку державності. І не останню роль тут грає історична пам'ять, яка нерозривно об'єднує різні покоління, забезпечує спадкоємність морально-духовних цінностей і, таким чином, зберігає духовний код нації.

Мета статті полягає у висвітленні основних, з точки зору автора, напрямів дослідження формування та функціонування історичної пам'яті в Україні після 1991 року.

Суперечливість та складність державотворчих та етнонаціональних процесів в Україні потребує системного наукового погляду на феномен історичної та національної пам'яті, уважної оцінки її сучасного стану, впливу на формування національної ідентичності та подальших трансформацій.

За останні роки зацікавлення феноменом історичної пам'яті помітно зросло. Аналітики зазначають, що майбутнє державності залежить багато в чому від інтерпретації минулого. Ситуація ускладнюється, коли «в спільноті, що являє собою народ однієї країни, функціонує декілька різних за змістом канонів «історичної пам'яті» [1].

Сьогодні зростає кількість досліджень різних аспектів історичної пам'яті, її формування та функціонування, що потребує періодичних історіографічних оглядів. Як зазначає Л. Зашкільняк «наукова парадигма історіописання, яких би моделей вона не дотримувалась, хоча і здатна дати науковий, тобто раціонально пояснений образ об'єкта дослідження в його предметному представленні, все ж не спроможна забезпечити адекватного знання про об'єкт в цілому, оскільки певна кількість рис і властивостей завжди залишатиметься поза вивченням. Тому наукова історіографія завжди творить і творитиме «вибірковий» образ минулого, який порівняно швидко застаріватиме, перетворюючись на стереотип і поступаючись його новій версії, представленій під іншим «кутом зору» [2, с.860]. Зважаючи на стрімке зростання

інформаційного простору, ми не можемо сьогодні говорити про всеохоплюючий аналіз тих чи інших аспектів історіографії. Однак, навіть пунктирні окреслення певних етапів, основних напрямів досліджень дають можливість побачити здобутки, проаналізувати недоліки і показати перспективи подальших студій.

Зростає коло проблем, які досліджуються науковцями стосовно історичної пам'яті, а саме: питання соціальних функцій, механізмів функціонування, взаємозв'язок історичної пам'яті та національної та регіональної ідентичності. Окреслені проблеми аналізуються в дослідженнях Ю. Зерній [3; 4], Л. Зашкільняка [5], Г. Касьянова [6;7], І. Колесник [8; 9; 10], М. Козловця [11], Л. Нагорної [12; 29].

Дослідження у сфері історичної пам'яті сконцентровані навколо кількох спільних завдань. Одним із найзагальніших є дефініювання самого поняття. З огляду на важливість цього аспекту для подальшого аналізу феномену пам'яті в сучасних наукових розробках приділяється досить багато уваги саме проблемі визначення. Очевидно, що існування єдиного загального визначення неможливе. В широкому розумінні історичну пам'ять визначають як «фундамент національної ідентичності» (Н. Яковенко) [1], «своєрідний потенціал народу» (Л. Добіжева) [13,с.227], «суспільно-психологічне оснащення спільноти» (В. Масненко) [14,с.53]. Її суть визначають як «історичні зрізи практично всіх виявів суспільної свідомості» (В. Полянський) [15, с.14]. Існує думка, що історична пам'ять є «своєрідною сфокусованою свідомістю, яка відображає значущість і актуальність інформації про минуле, в тісному взаємозв'язку з теперішнім і майбутнім» (Ж. Тоценко) [16]. Вона є виразником процесу організації, збереження і відтворення минулого, історичного досвіду народу, країни, держави, з метою його використання в діяльності людей чи для впливів у сфері соціальної свідомості. Дослідниця питань, пов'язаних з історичною пам'яттю Ю. Зерній визначає, що «зафіксована у формах знань, культурних стереотипів, символів, міфів, історична пам'ять є унікальною сукупністю уявлень національної спільноти про своє минуле» [17, с.72]. В. Артюх вважає, що «загальнонаціональна історична пам'ять – це угода (культурна, ідеологічна) між різними варіантами локальних моделей пам'яті, що належать різним соціальним групам та політичним силам, що їх представляють» [18]. На думку В. Солдатенка історичну пам'ять традиційно пов'язують здебільшого зі знаннями про історичний поступ суспільства, прогрес його політичної організації (хоча існують і комплексніші підходи) [19]. Ю. Смольников вважає історичну пам'ять та національну мову головними складовими національної ідеї [20, с.3]. П. Тронько зазначає, що історична пам'ять – це сфокусована свідомість, що відображає особливе значення і актуальність інформації про минуле у тісному зв'язку із сучасним і майбутнім. Це вираження процесу організації, збереження і відновлення минулого досвіду народу для можливого його використання у діяльності людей чи для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості. Водночас, як засвідчує досвід, у певні періоди розвитку суспільства, внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних причин, історична пам'ять актуалізується стосовно певних історичних подій. Така актуалізація пов'язана із важливістю генетичного зв'язку історичного досвіду і сучасних подій та суспільних процесів [21].

П. Ситник та А. Дербак також стверджують, що історична пам'ять відіграє особливу роль у формуванні національної самосвідомості. Вона не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, що належить засвоювати і примножувати, і негативний, який слугує застереженням. За цього історична пам'ять виступає не «німим свідком минулого», а «живим збудником людської волі» й водночас дороговказом, орієнтиром доцільної активності [22]. Вважається, що актуалізована історична пам'ять по суті є основою для історичної свідомості тієї чи іншої національної спільноти.

Г. Бондаренко визначає історичну пам'ять як «категорію історичного пізнання, яка складається з сукупності матеріальних, духовних та генетичних джерел суспільства» [23,с .133].

В. Карлова дотримується думки, що історична пам'ять як елемент духовного життя суспільства, є таким духовно-практичним феноменом, який утворює історичну свідомість, входить в останню як один із важливих її компонентів. Водночас історична пам'ять є соціокультурним феноменом, стрижнем, на якому формується мова, культура, духовність нації, її національна свідомість. Історична пам'ять – це ті фундаментальні історичні цінності, які є консолідуючим чинником націєтворення. «Історична пам'ять, зберігаючи кожен сторінку життя, боротьби народу за соціальні, політичні і національні права на всіх етапах його розвитку, виступає надійним фундаментом, на якому успішно формується національна самосвідомість» [24]. Л. Зашкільняк стверджує, що «історична пам'ять – це здатність людського розуму зберігати індивідуальний та колективний досвід між людських взаємин і формувати на підставі цього досвіду уявлення про історію як таку та своє місце в ній. Фактично історична пам'ять – це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості і спільноти» [5].

За визначенням А. Киридон, науковці артикулюють існування інтерпретаційних різновидів поняття «історична пам'ять», таких як спосіб збереження й пам'ять трансляції минулого в епоху втрати традицій (звідси – винайдення традицій і впровадження місць пам'яті в сучасному суспільстві); індивідуальна пам'ять про минуле; частина соціального запасу знань, яка існувала вже в примітивних суспільствах; колективна пам'ять про минуле, коли йдеться про певну групу; соціальна пам'ять, якщо мова йде про суспільство; ідеологізована історія (здебільшого пов'язана з виникненням держави-нації); синонім історичної свідомості (пізнання); визначальний чинник національної ідентичності; канал передачі досвіду та відомостей про минуле, важливу складову самоідентифікації людини та соціальних груп тощо» [25, с.113]. Дослідниця визначає, що «концепт «історична пам'ять» концентрує поєднання спеціалізованого наукового історичного

знання та знання про минуле на загал, з розгалуженою амплітудою типів знань (філософські, релігійні, природничі тощо)» [25, с.116]. З точки зору В. Вашкевича «історична пам'ять виконує функцію носія смислу і значення ситуацій сучасного. Саме вона постійно стикається із все новими й новими ситуаціями дійсності і відтак сама змінюється в ході виконання своєї основної функції. А проблема збереження історичної пам'яті постає як проблема свідомого продовження безперервного тривання людської життєдіяльності, свідомої діяльності, яка є умовою подальшої історії» [26, с. 30]. За визначенням А. Герасимчука і З. Тимошенко історична пам'ять – це соціально-психологічне явище, змістом якого є збереження і відтворення індивідом, соціальною групою, класом і т. ін. уявлень, переживань, традицій, звичаїв, морально-етичних норм, які мали місце в минулому. Через культуру історична пам'ять виступає як основа для розвитку історичного мислення, в процесі якого відбувається усвідомлення нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має свою історію, робить свій внесок у розвиток світової цивілізації. Спираючись на історичну пам'ять, історичне мислення формує національні ідеї, які консолідують націю, служать орієнтиром на шляху формування історичної свідомості [27, с. 298–299].

М. Козловець зазначає, що «як складний феномен національної культури, історична пам'ять спроможна «записувати» і зберігати всі реальні події як столітньої давнини, так і новітньої історії. Виступаючи не просто сумою знань, а й каналом передачі історичного досвіду, історична пам'ять є невід'ємною складовою ідентифікації особистості, соціальної групи, нації» [28, с.14].

У новій монографії Л. Нагорної розглянуто феномен історичної пам'яті, його місце і роль в системі суспільних цінностей, а також механізми актуалізації минулого у пізнавальному процесі і в ідентифікаційних практиках. Увага фокусується на генезисі теорій колективної пам'яті на різних історичних етапах і в різних галузях наукового знання, особливостях сучасних стратегій пам'яті, співвідношенні історії й мнемісторії, зіткненні традиційних та інноваційних дискурсів в осмисленні зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім [29].

Багато українських дослідників використовують тезу про історичну пам'ять як про канал передачі історичного досвіду і чинник формування національної ідентичності. Це справді ефективний важіль, але лише за умови наявності у суспільстві загальноприйняттого проекту майбутнього й консенсусу щодо основоположних цінностей. Коли ж у соціумі гостро стикаються різноспрямовані інтереси і вирують навколо політичних пристрастей, історична пам'ять здатна перетворитися на небезпечне знаряддя маніпулювання масовою свідомістю. Адже колективна пам'ять – доволі умовна і крихка конструкція, яка вибудовується, як правило, у зіткненні корпоративних інтересів, політичних уподобань, ідеологічних настанов. З викладеного випливає надзвичайно важлива проблема відповідальності історика (політика – не меншою мірою) за ті «образи минулого», які він пропонує суспільству.

Сучасний стан історичної пам'яті українського суспільства характеризується існуванням одночасно різних моделей пам'яті, які належать окремим групам населення. Існують кілька версій історичного розвитку України у суспільній свідомості. Особливо це стосується ХХ століття і питань, пов'язаних із становленням незалежної держави: по-різному трактуються події громадянської війни, індустріалізації, колективізації, Другої світової війни, травматичні для людської пам'яті події, такі як голодомори, холокост, депортації, терори. Даються різні оцінки не лише окремим фактам і подіям минулого, а також взагалі політиці радянської влади відносно України. В дослідженнях багатьох українських істориків, політологів, філософів домінує територіальний принцип розділення історичних пам'ятей. Наприклад, І. Гирич і Ю. Шаповал вважають, що «існування різних історичних пам'ятей для різних регіонів України є причиною роз'єднаності й поділу України на два головних регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтацій» [30, с. 18]. В. Карлова визначає, що «на сьогодні у кожній частині суспільства і насамперед Західного і Східного регіонів, є свої герої, своє власне бачення майбутнього розвитку України. До цього необхідно зазначити, що має місце й інша ситуація, коли на хвилі радикалізму щодо відновлення історичної пам'яті українського народу простежується намагання певних політиків однобічно трактувати радянський період історичного розвитку, обходити і замовчувати його позитивні моменти, що призводить до незадоволення і супротиву значної частини населення, особливо старшого покоління, яке має власне бачення історичного минулого. Все це не сприяє об'єднанню української нації, яка проходить складний процес свого творення, і визначенню нею свого місця серед світової спільноти» [31].

І. Симоненко висловлює думку, що «затвердження національного історичного канону часом набуває однобічно етнічних рис. Намагання тлумачити будь-яку подію минулого України виключно в сенсі етнічності призводить до виведення з контенту колективної пам'яті російської і радянської спадщини, діяльності певних історичних осіб та окремих сторінок минулого. Порушується і сама ідея спільного існування всіх громадян у складі єдиної політичної нації, незалежно від їхніх ідейних уподобань, мови спілкування, релігійної приналежності та етнічної самоідентифікації. Механізми блокування ретрансляції хибних колективних уявлень про минуле повинні бути більше виаженими і науково обґрунтованими» [32, с.56].

Як зазначає В. Артюх, зараз в Україні відбувається «накладка» трьох основних типів історичної пам'яті: української, російської і комуністичної [33]. На його думку, між цими моделями не існує моменту взаємоузгодженості. Йдеться найчастіше про конфлікт (хоча все ж можна стверджувати, що тенденція до солідаризації існує між комуністичною й російською моделями в боротьбі проти української). Найгірше те, що ці конкуруючі моделі пам'яті існують не лише на рівні суспільної свідомості, але й індивідуальної. Він наголошує, що «нація може вважати себе сформованою, коли у переважній більшості населення країни сформовано ототожнення з цією нацією в минулому, теперішньому і майбутньому. Складовою такого

ототожнення з цією однією нацією є і відповідно одна модель пам'яті, яка формує у свідомості окремої людини позитивне сприйняття цієї однієї нації» [18].

Є. Захаров зазначає, що в Україні існує конфлікт не лише справжніх історичних пам'ятей, які передаються й накопичуються навіть на генетичному рівні, а й квазіісторичних [34].

І. Симоненко вважає, що «головна проблема криється у наявності справжнього розколу історичної пам'яті громадянського суспільства, котрий ділить країну не на Схід–Захід, україномовну – російськомовну, а на дві ідеологічно протилежні моделі ідентичності – національно-демократичну і постколоніально-радянську» [32, с.60].

Історична пам'ять конструюється, створюється суспільством. Ці процеси можуть відбуватися стихійно, як наслідок змін у суспільстві, а можуть – цілеспрямовано та свідомо. В останньому випадку говорять про політику пам'яті. Політика пам'яті формується та здійснюється державою як легітимним представником всього суспільства. До простору формування політики пам'яті долучається безліч суб'єктів (в тому числі політичні сили, ЗМІ, регіональні представництва тощо) [35]. Серед останніх – діючі особи, соціальні групи, організації, які керуючись певними інтересами, використовуючи різні політичні засоби, виявляють себе у просторі політики пам'яті.

Через провадження політики пам'яті може бути реалізована ціла низка політичних інтересів – від консолідації суспільства на ґрунті спільного історичного минулого до його повної дезінтеграції на підставі гіперболізації певних перепитів минулого. Влада легітимізує у певній версії історії власні починання, а окремі політичні сили через маніпуляції минулим прагнуть досягти тимчасових політичних цілей.

Порозуміння між суб'єктами у сфері політики пам'яті досягається не лише шляхом організованого пригадування спільного минулого, але й через забуття. Ю. Шаповал вдало підкреслює: «Політика пам'яті – це процес вибудовування співзвучних настроям епохи (і певних політичних сил) образів минулого... Політика пам'яті є тим символічним ресурсом, який цілком допустимо використовувати, у тому числі і в процесі політичного й культурного суперництва еліт...» [36].

Сьогодні складно говорити про можливість досягнення справді спільності у розумінні і оцінках минулого. Втім науковці пропонують розглянути кілька варіантів та способів провадження політики пам'яті. Використовуючи дослідження українського історика Я. Грицака, можна виокремити наступні чотири стратегії політики пам'яті. Перша полягає у примусовому нав'язуванні власної версії пам'яті та забуття, вимагає великих централізованих ресурсів та може спричинити зворотній ефект. Друга стратегія політики пам'яті проявляється у її відсутності, тобто байдужому ставленні держави до власного історичного минулого та базується на вичікуванні всезагального забування щодо конфліктних моментів кожним новим поколінням. Даний спосіб підлягає сумніву, оскільки за таких обставин визріває небезпека заміщення вітчизняного історичного простору чужими, привнесеними ззовні версіями минулого. «Між цими двома крайнощами – агресивною й нульовою націоналізуючою політикою історичної пам'яті – міститься спектр м'якших і, як видається, ефективніших засобів», – пише Я. Грицак [37, с.76]. Тож третім способом виділяємо відверте висміювання війн суспільної пам'яті, що однак суперечить українським ментальним рисам та специфіці національного характеру, вкрай гостро сприйнятливо до будь-яких жартів з приводу історії. До четвертої стратегічної позиції відноситься «пакт забуття», як досягнення мовчазної згоди між ворогуючими представниками різних версій історичного минулого заради відродження країни та збереження її цілісності.

Досліджуючи питання історичної та національної пам'яті, В. Солдатенко зазначає, що маніпулювання історичною свідомістю громадян України багато в чому обумовлено і фактичною відсутністю прийнятної для більшості населення загальнонаціональної ідеології розвитку. «Аналізуючи сучасну історіографію, неважко дійти висновку, що ми все ще не можемо вибудувати систему координат, у якій доцільно досліджувати і відтворювати вітчизняну історію. Ми схилиємося то до проросійської системи координат, то до антиросійської, то до пропольської, то до антипольської, то до прорадянської, то до антирадянської. З такою ж легкістю «вмонтуємо» в них факти і явища минулого» [38, с.407]. Як підкреслює дослідник, продукування суперечливих точок зору зрештою вкрай деструктивно позначається на сприйнятті публікацій на історичну тематику. Зростає недовіра до історичної науки загалом, яку дедалі частіше вважають «слухняною служницею» чергової влади. Потрібна об'єктивна, неупереджена оцінка подій, фактів, документів, явищ, процесів з точки зору того, що вони дали з погляду прогресу української нації, її цивілізаційного поступу. «Безапеляційне засудження і відкидання набутків радянської історіографії (як потенційно негативного чинника), а також некритичне залучення, засвоєння надбань зарубіжної діаспорної літератури (як практично істинних, об'єктивних) виявилось типовим, дуже полегшеним шляхом входження в наукове середовище...» [38, с. 410]. Він зазначає, що нагромаджений досвід обов'язково слід брати в його сукупності, аналізувати комплексно, не викривляючи ні в бік лише позитивів, «зручних», виграшних сторінок, ані в бік суцільних негативів, трагічних явищ і епізодів. Чим повнішою, адекватнішою буде уява про минуле, тим легше знайти шлях до творчого використання кращих набутоків попередників, а з іншого боку – намагатися уникнути повторення допущених прикрих, часом трагічних помилок, забезпечитися від невиправданих суспільною практикою кроків, ліній поведінки. «Кон'юнктурній вибірковості, штучній селекції фактів, документів, тим більше їх упередженим підтасовкам, довільним маніпулюванням (якими б аргументами доцільності це не намагалися виправдати) варто рішуче покласти край» [38, с.407].

Історіографічний аналіз свідчить, що за роки державної незалежності України науковцями і політиками здійснено перші досить продуктивні кроки у напрямі теоретичного осмислення великого спектру проблем формування і функціонування історичної пам'яті. Звісно, в невеликій статті не можна окреслити (бодай

навіть перелічити), ті моменти, які торкаються проблем історичної та національної пам'яті, наукового забезпечення державної політики у цій надважливій сфері, проаналізувати всі сучасні дослідження з цих питань. Тому робота в цьому напрямку має бути продовжена, а, зважаючи на її суспільну значимість – обов'язково інтенсифікована. Зрозуміло й те, що вона не може бути достатньо ефективною без залучення до неї якомога ширших владних інституцій, реалізації потенцій громадських організацій, всіх, хто по-справжньому вболіває за націю, народ, країну, їх майбутнє. Окресленим далеким не вичерпується визначена проблематика, бо в статті взяті деякі аспекти визначеної теми і автор усвідомлює необхідність поглибленого і розширеного дослідження в наступному.

Джерела та література

1. Яковенко Н.М. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України [Електронний ресурс] / Н.Яковенко. – Режим доступу : <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf>
2. Зашкільняк Л.О. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. – Львів, 2006–2007. – С. 855–863.
3. Зерній Ю. О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті / Ю.О. Зерній // Стратегічні пріоритети. 2008. – № 4 (9). – С.35–43.
4. Зерній Ю.О. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності: Дис. ... к.і.н. 23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство / Ю.В. Зерній [Національний інститут стратегічних досліджень]. – К., 2009.
5. Зашкільняк Л.О. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі / Л. Зашкільняк // Україна – Європа – Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С.156–159.
6. Касьянов Г.В. Сучасний стан української історіографії: Методологія та інституційні аспекти // Генеза / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: Генеза, 2004. – № 1. – С.79–81.
7. Касьянов Г.В. «Націоналізація» історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / Колективна монографія за ред. Л.О. Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет ім. І.Я. Франка, 2004. – С. 57-73.
8. Колесник І. І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози //Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – Київ, 2005. – С.22–23.
9. Колесник І.І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern? //Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип.1. – К.: Ін-т історії НАН України, 2005. – С.227–246.
10. Колесник І.І. Мережева модель науки (новий проект української історіографії?) // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип.4. – К.: Ін-т історії НАН України, 2009. – С.54 – 88.
11. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / Микола Адамович Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
12. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
13. Дробіжева, Л. М. Историческое самосознание как часть национального самосознания народов / Л. М. Дробіжева // Традиции в современном обществе. – М.: Наука 1990. – С.228–231.
14. Масненко В.В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – №5. – С. 49–62.
15. Полянський В. С. Историческая память в этническом самосознании народов // СоцИС. – 1999. – №3. – С. 14–29.
16. Тощенко Ж. Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния [Електронний ресурс] / Ж.Тощенко. – Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/newhist/himem.htm>
17. Зерній Ю.О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 71–76.
18. Артюх В. А. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій / В.А. Артюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artuh.doc
19. Солдатенко В.Ф. Пам'ять. Історична пам'ять. Національна пам'ять. //Українознавство. – 2011. – №2(39). – С.139–140.
20. Смольніков Ю.Б. Проблема відродження української мови та історичної пам'яті в Україні (др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.). Теоретичний аналіз. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.
21. Тронько П.Т. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // Дзеркало тижня. – 2005. – № 45(473).– 19-25 листопада.
22. Проблеми формування національної свідомості в Україні [Текст]: монографія / П. К. Ситник, А. П. Дербак. – К.: НІСД, 2004. – 226 с.
23. Бондаренко Г.В. Історичне пізнання: питання теорії та практики.– Луцьк: Ред.-вид. відділ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. –192 с.
24. Карлова В.В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kvvrns.pdf
25. Киридон А. М. Концепт « історична пам'ять»: варіативність діфініювання / Алла Миколаївна Киридон // Україна – Європа – Світ. – Вип.3: Міжнародний випуск наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С.112–116.
26. Вашкевич В.М. Історична пам'ять як функція історичної свідомості / В.М. Вашкевич // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 23-31.
27. Курс лекцій з філософії: навчальний посібник / Герасимчук А.А., Тимошенко З.І. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2002. – 422 с.

28. Козловець М.А. Історична пам'ять як чинник інтеграції українського суспільства/ М.А. Козловець // Історія. Філософія. Релігієзнавство . – К.: Видавництво «Антропосвіт», 2008. – № 1. – С.13 – 22.
29. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
30. Гирич І.Б., Шаповал Ю.І. Чому необхідно переосмислювати минуле? – К.: Konrad Adenauer Stiftung, 2010. – 44 с.
31. Карлова В.В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн / В.В. Карлова // Збірник наукових праць. – 2008. – Вип.14/15 «Ефективність державного управління». – С.203–214.
32. Симоненко І.М. Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1. – С. 51–61.
33. Артюх В.А. Дещо про політику історичної пам'яті [Електронний ресурс] / В.А. Артюх. – http://www.pravoslavyya.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11.
34. Захаров Є. Конфлікт пам'ятей // Критика. – 2007. – №5 (115)
35. Филиппов А. Равнодействующая памяти [Електронний ресурс] / А. Филиппов. – Режим доступу: <http://www.russ.ru/Mirovaaya-rovestka/Ravnodejstvuuyushaya-politika-pamyati>
36. Шаповал Ю. І. Політика пам'яті в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Ю.І. Шаповал. – Режим доступу: <http://keui.univer.kharkov.ua/www/index.php?set=news&mc=readfull&do=506>
37. Грицак Я.Й. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – 232 с.
38. Солдатенко В.Ф. Збережемо історичну правду. / Науково-популярний альманах « Історичний календар 2011». – Вип.14. – К., 2010. – С.404–412.

Наумова И. Б. Проблемы исторической памяти в современных украинских исследованиях: историографический аспект

Анализируются современные научные исследования украинских авторов в отношении проблем формирования и функционирования исторической памяти. Очерчены процессы, которые влияли на состояние научной разработки проблемы.

Ключевые слова: историческая память, историография, исследования, национальная идентичность, политика памяти.

Naumova I. B. Problems of historical memory in contemporary Ukrainian research: historiographic aspect

Modern scientific researches of the Ukrainian authors of questions of forming and functioning of historical memory are analyzed. Processes which influenced on the state of scientific development of problem are outlined.

Keywords: historical memory, historiography, research, national identity, politics of memory.